

7. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемчушенко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2: Д–Й. – 744 с.

8. *Рішення ЄСПЛ* у справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11; Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України Закону України «Про міліцію» // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 11–17.

Николина К. В. Процедурні гарантії людиноцентризму як принципу організації державної влади

У статті досліджено та обґрунтовано необхідність правової інституалізації прав людини у вигляді трансформації їх у формально визначені норми. Наголошується, що офіційне визнання є важливим кроком у подоланні конфліктів інтерпретацій прав людини, які неодмінно виникають унаслідок їх абстрактності. З'ясовано, що одним із найважливіших призначень процедурного порядку в праві є забезпечення та захист прав, свобод і законних інтересів людини. Процедурні гарантії забезпечення прав людини полягають у дотриманні вимог належної юридичної процедури, до яких автор відносить: законність, демократизм, багатоваріантність, передбачуваність, доступність, гарантованість.

Ключові слова: людиноцентризм, права людини, юридична процедура, процедурні гарантії.

Николина К. В. Процентурные гарантии человекоцентризма как принципа организации государственной власти

В статье исследована и обоснована необходимость правовой институализации прав человека в виде трансформации их в формально-определенные нормы. Отмечается, что официальное признание является важным шагом в преодолении конфликтов интерпретаций прав человека, которые непременно возникают в силу их абстрактности. Установлено, что одним из важнейших назначений процедурного порядка в праве является обеспечение и защита прав, свобод и законных интересов человека. Процентурные гарантии обеспечения прав человека заключаются в соблюдении требований надлежащей юридической процедуры, к которым автор относит: законность, демократизм, многовариантность, предсказуемость, доступность, гарантированность.

Ключевые слова: человекоцентризм, права человека, юридическая процедура, процентурные гарантии.

Nykolyna K. Procedural safeguards of humanocentrism as a principle of organization of state power

This article explores the necessity and legal institutionalization of human rights as transforming them formally defined rules. The author notes that official recognition is an important step in overcoming conflicts interpretations of human rights that inevitably arise because of their abstraction. It was found that one of the most important appointments in order procedural law is to ensure and protect the rights, freedoms and legitimate interests. Procedural safeguards human rights are in compliance with the requirements of proper legal procedure to which the author attributes: rule of law, democracy, multi-variant, predictability, accessibility, guaranteed.

Key words: humanocentrism, human rights, legal procedures, procedural safeguards.

УДК 340.1

*Владислав Валерійович Новіцький,
здобувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

**СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА
В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ**

Для світового співтовариства в умовах посилення, з одного боку, глобалізаційно-інтеграційних факторів, а з другого – дезінтеграційних процесів у Європейському Союзі та актуалізації нових викликів таких як міграційна криза, транснаціональний тероризм, дестабілізаційні чинники в економічному та політичному житті, на сьогодні, на нашу думку, найбільш важливим питанням є проблематика захисту, охорони прав людини та громадянина. Найголовніший обов'язок демократичних, правових держав, закріплений як на міжнародному, так і на внутрішньо-державницьких рівнях, є забезпечити дієвий, а не декларативний захист, охорону законних прав людини та громадянина від протиправних посягань. Задля того аби виконати такий обов'язок, державі потрібно мати результативний та ефективний інструментарій. На наше переконання, таким інструментарієм є джерела права, які, зі свого боку, обумовлюють форму його вираження.

Актуальним питанням визнання судового прецеденту джерелом права в наукових дослідженнях на здобуття ступеня кандидата юридичних наук приділяли увагу Т. Анакіна, Н. Гураленко, К. Ісмайлов, Б. Квятковська, Д. Кухнюк, Б. Малишев, А. Марченко. Окрім того, тематика цього дослідження аналізувалася як на рівні монографій (Н. Гураленко, Р. Капінус, Б. Малишев, І. Ситар, О. Чорнобай), так і в статейному викладі (В. Беяневич, Н. Бондаренко-Зелінська, С. Величук, В. Завидняк, А. Зелінський, Б. Квятковська, Д. Кухнюк, Р. Майданик, Б. Малишев, В. Маслов, Н. Оніщенко, Т. Подковенко, Б. Пошва, О. Федорів, Г. Чижик, Ю. Цветкова, Б. Шацька, Д. Шкаровський, С. Шевчук). Надзвичайно важливим проблемам у контексті сьогодення, а саме: пошуку взаємодії та порозуміння між особою,

суспільством і державою, приділяли увагу вчені Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, зокрема: Ю. Шемшученко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко та ін.

Метою дослідження є: 1) проаналізувати понятійний апарат, дефініції «судовий прецедент» та його співвідношення із такими подібними поняттями, як «судова практика»; 2) з'ясувати питання нормативно-правового закріплення у законодавстві України судового прецеденту як джерела національного права; 3) дослідити доктринальні підходи правників до питання необхідності, доцільності запровадження судового прецеденту в законодавство нашої держави як джерела права в контексті надання йому такого ж значення регулятора суспільних відносин за прикладом країн англосаксонської правової сім'ї; 4) виробити власну позицію відносно тематики дослідження.

На наше переконання, концептуально досліджуючи будь-який правовий інститут, потрібно передусім чітко розуміти його категоріально-правовий апарат. Особливої актуальності такий підхід набуває при наявності колізійності у тлумаченні суміжних правових понять одного і того ж об'єкта дослідження.

Зважаючи на це, необхідно визначитися із питанням інтерпретації судового прецеденту та його співвідношення з судовою практикою, аби відповісти на запитання: чи є узагальнення судової практики Верховним Судом України (далі – ВСУ), вищих спеціалізованих судів України, рішення Конституційного Суду України судовим прецедентом у його класичному значенні? У цьому контексті найбільш узагальненим визначенням судового прецеденту є таке: «Судовий прецедент (від лат. *praecedens* – той, що передує) – рішення суду в конкретній справі, юридичне обґрунтування якого надалі стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї самої або нижчої інстанції при розгляді ними аналогічних справ» [1, с. 509].

У питанні співвідношення понять «судовий прецедент» і «судова практика» особливу увагу потрібно звернути на доктринальні позиції А. Марченка, К. Ісмайлова, Б. Малишева, Б. Квятковської, Н. Гураленка. Варто наголосити на тому, що А. Марченко і К. Ісмайлов фактично є прихильниками узагальнення цих двох понять та не проводять між ними кардинального розмежування. Такий висновок можна зробити на основі визначення дефініції «судовий прецедент», яка запропонована А. Марченком, в яку він інтегрує судову практику. Таким чином, під «судовим прецедентом» автор розуміє відповідне судове рішення або узагальнення судової практики, спрямоване на усунення прогалин законодавства та має загальнообов'язковий характер [2, с. 4].

На нашу думку, слід погодитися із Б. Малишевим, Б. Квятковською, Н. Гураленко, які підтримують позицію, відповідно до якої відсутні жодні передумови для ототожнення судового прецеденту та судової практики. «Судовий прецедент є актом судової влади, в якому міститься норма права; є актом судової влади у вигляді одного судового рішення одного з вищих судів. У той же час акт судової практики має не обов'язковий, а лише переконуючий характер; <...> є актом судової влади, в якому міститься не норма права, а правоположення, яке виникло в результаті не правотворчості, а конкретизації права; існує або у вигляді сукупності судових рішень судів різних інстанцій з певної категорії справ, або у вигляді роз'яснень вищих судів» [3, с. 155]. Таким чином, «судовий прецедент не може ототожнюватися із постановами пленумів судів вищих інстанцій та актами Конституційного Суду України, які приймаються з питань конституційності та офіційного тлумачення нормативно-правових актів, через розбіжності за метою і способом створення, за формою зовнішнього виразу та за способом забезпечення їх дії» [4, с. 15].

Розкриваючи тематику, значення рішень ВСУ як можливого їх визнання судовим прецедентом, окремо слід зупинитися на таких статтях процесуальних кодексів: ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України); ст. 111-28 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України); ст. 244-2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Зазначені норми у редакції від 6 листопада 2014 р. надавали деяким рішенням ВСУ, визначеним в окремих правових нормах кодексів, нормативної обов'язковості для всіх судів України та зобов'язали суди привести свою судову практику у відповідність до рішень ВСУ. Таким чином, рішення ВСУ фактично виконували роль судового прецеденту. Проте з прийняттям 12 лютого 2015 р. Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі – Закон) і, як наслідок, внесення змін у названі вище статті процесуальних кодексів у редакції від 28 березня 2015 р., які на сьогодні є чинними, висновкам ВСУ щодо застосування норм права, викладених у його постановах, надано факультативне значення. Так, нині суди загальної юрисдикції мають враховувати позицію ВСУ, викладену у його постановах, і мають право відступити від неї з одночасним наведенням відповідних мотивів. Слід зауважити, що Закон, на відміну від зазначених процесуальних кодексів, надав більшої обов'язковості висновкам ВСУ та його рішенням для судів загальної юрисдикції у кримінальному процесі. Йдеться про ст. 458 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), якою передбачено обов'язковість для судів загальної юрисдикції висновків ВСУ щодо застосування норм права, викладених у його постановах, прийнятих за результатами розгляду окремих справ, згаданих у цій статті, та

прописано обов'язок судів загальної юрисдикції привести свою судову практику у відповідність до його судових рішень. Цей закон так само, як у ЦПК України, ГПК України та КАС України передбачив право судів відступити від правової позиції ВСУ.

Проаналізувавши законодавство України відносно нормативного закріплення судового прецеденту, можна стверджувати: 1) ознаки судового прецеденту мають рішення ВСУ, прийняті в результаті розгляду справ з підстав, про які йдеться у пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 445 КПК України 2012 р.; 2) відповідно до ст. 9 Конституції України від 28 червня 1996 р., ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) від 4 листопада 1950 р., Закону України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» законодавство нашої держави визнало джерелом права Конвенцію, прецедентну практику рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Дослідивши наукові підходи багатьох науковців, потрібно виокремити дві групи поглядів правників: ті хто «за» повне визнання судового прецеденту джерелом права України (Н. Гураленко, К. Ісмаїлов, Б. Квятковська, Д. Кухнюк, А. Марченко, В. Онопенко, О. Скакун, Б. Шацька) та ті, хто, зокрема, зважаючи на існуючі проблеми сьогодення, «проти» такого кроку з боку законодавця (Н. Бондаренко-Зелінська, В. Васецький, А. Зелінський, Б. Малишев, Н. Пархоменко, Т. Подковенко, О. Федорів, Г. Чижик, Д. Шкаровський).

Перейдемо до висвітлення аргументів прихильників першої групи: в умовах реформування національної правової системи прецедентні судові рішення найбільше здатні відобразити складність і багатогранність сучасного реального суспільного життя. Історичними передумовами визнання судового прецеденту як важливого джерела вітчизняного права є: недосконалість і суперечливість чинного законодавства; необхідність створення ефективного механізму судового захисту прав і свобод людини; переосмислення традиційних уявлень про суд; визнання обов'язковості рішень ЄСПЛ [5, с. 4, 12]; «на сьогодні існують певні теоретичні та історичні передумови для визнання підвищеної ролі саме судових рішень в системі джерел права України» [6, с. 6]; «судова влада повинна не тільки застосовувати закон, але і створювати загальні норми, коли законодавець мовчить» [7, с. 10]; «визнання за Верховним Судом України права на створення прецедентів є дуже показовим в умовах сучасних процесів демократизації» [8, с. 75]; «в інтересах правосуддя, в інтересах судового захисту прав громадян, в інтересах утвердження законності в державі єдино правильним сьогодні є посилення процесуального статусу Верховного Суду. Необхідно наділити його повноваженням брати до розгляду будь-яку справу, адже у кожному випадку йдеться про судовий захист прав і свобод людини. З цієї точки зору найвищий судовий орган має право поправити будь-який нижчестоящий суд, ухвалювати прецедентні рішення по типових справах» [9].

Розглянувши наукові погляди прибічників першої групи, саме на часі приділити увагу міркуванням другої групи: «на сучасному етапі визнання судового прецеденту джерелом права може розбалансувати систему розподілу влади, що не буде відповідати основним засадам правової, демократичної держави та суперечитиме існуючій сталій практиці державотворення і правотворення» [10, с. 337; 11, с. 73]; відповідно до ст. 6 Конституції України, «судовий прецедент» є неконституційним, оскільки суперечить принципу поділу влади. «Якщо проаналізувати теорію прецеденту, то виявляється, що наявні в державі закони можуть бути знехтувані суддею, який вирішує справу, встановлюючи нове правило» [12, с. 62]; правова система в Україні перебуває на стадії становлення, і нав'язування прецедентно-правових інституцій може призвести до негативних наслідків» [13, с. 16]; «потрібно бути дуже обережним при застосуванні судового прецеденту. Зокрема, потрібно пам'ятати, що судові прецеденти – це не ідеальні джерела права, і їм характерна певна суперечливість, оскільки не виключеними є випадки, коли суди можуть по-різному вирішувати однакові питання [14, с. 9]; «судовий прецедент не може бути запроваджений в українському праві, оскільки він не характерний для романо-германської правової сім'ї» [15, с. 60]; на сучасному етапі розвитку української правової системи є недоцільним і неможливим сприйняття ідеї судового прецеденту. «Світові тенденції у напрямку зближення основних правових сімей, <...> є підтвердженням того, що майбутнє розвитку правової системи окремої держави – за поєднанням закону та судового прецеденту, що призведе до ефективності дії всього механізму правового регулювання. Однак запровадження прецедентного права в Україні повинно являти собою поступовий та багатовекторний процес, пов'язаний з укріпленням незалежності судової влади, підвищенням професійних вимог до суддів (особливо вищих судів), забезпеченням належного рівня правової культури населення» [16, с.13, 15].

З урахуванням зазначеного вище, є необхідним розмежовувати роль судового прецеденту та судової практики з огляду на регулювання публічно-правових і приватноправових відносин. Йдеться про те, що з метою виконання, зокрема ч. 2 ст. 3 Конституції України, відповідно до якої «утвердження і за-

безпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», людина повинна мати можливість застосовувати весь арсенал законних засобів для захисту своїх правомірних інтересів, зокрема й прецедентні судові рішення та узагальнення судової практики. Ми переконані, актуальність такої позиції найбільш показово проявляється через призму того, що суб'єкти публічно-правової сфери мають набагато більше різних можливостей та ресурсів для захисту своїх прав, ніж звичайні громадяни. Проте ми підтримуємо думку Н. Пархоменко та Н. Оніщенко, що «не можна зробити загальний висновок про ефективність певного джерела права на підставі лише однорідних показників (наприклад, частоти застосування або сфери дії будь-якого джерела права); абсолютизувати будь-яке джерело права, ґрунтуючись на досвіді однієї з країн, і робити узагальнюючі висновки» [17, с. 16–19; 18, с. 60].

Таким чином, враховуючи викладене, автор доходить таких висновків: 1) з урахуванням законодавчого підґрунтя, слід визнати джерелом національного права такі судові прецеденти, як: рішення ЄСПЛ та частково рішення ВСУ, прийняті в результаті розгляду справ із підстав, про які йдеться у пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 445 КПК України 2012 р.; 2) на наше переконання, потрібно погодитися із тими правниками, юристами-практиками, які висловлюють обережність і застерігають від повноцінного впровадження судового прецеденту в Україні, зважаючи на проблемні питання судової влади, які на сьогодні є такими ж актуальними. Судова система України продовжує проходити шлях становлення та пошуку найбільш вдалої моделі організації, зважаючи на реалії сьогодення і відсутність дієвих запобіжників зловживання суддями своєю владою, не вбачається за доцільне продовження повноцінного впровадження судового прецеденту в політико-правову дійсність України.

Використані джерела

1. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – Київ : Либідь, 2005. – 565 с.
2. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991–2010) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Марченко Артем Анатолійович. – Київ, 2015. – 20 с.
3. Малишев Б. В. Про співвідношення судової правотворчості, судового прецеденту та судової практики / Б. В. Малишев // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 10 (84). – С. 152–156.
4. Квятковська Б. І. Теоретичні засади судового прецеденту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Квятковська Богдана Іванівна. – Київ, 2015. – 20 с.
5. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Гураленко Наталія Анатоліївна. – Львів, 2009. – 19 с.
6. Ісмайлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел права України : автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ісмайлов Карен Юрійович. – Донецьк, 2012. – 15 с.
7. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991–2010) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Марченко Артем Анатолійович. – Київ, 2015. – 20 с.
8. Шацька Б. І. Проблематика запровадження судового прецеденту в Україні у контексті судової реформи / Б. І. Шацька // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 73–76.
9. Онопенко В. В. Знищення Верховного Суду захист прав людини не посилюють / В. В. Онопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/0A107013C6A29BCAC225772E002F5090?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=0A107013C6A29BCAC225772E002F5090&Count=500&>
10. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пархоменко Наталія Миколаївна. – К., 2009. – 442 с.
11. Шацька Б. І. Проблематика запровадження судового прецеденту в Україні у контексті судової реформи / Б. І. Шацька // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 73–76.
12. Чижик Г. Переваги та недоліки суддівського правотворення, або Чому я проти легітимації судового прецеденту в Україні / Г. Чижик // Юридичний журнал. – 2012. – № 6 (120). – С. 61–64.
13. Васецький В. Ю. Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Васецький Вячеслав Юрійович. – Київ, 2006. – 20 с.
14. Подковенко Т. О. Судовий прецедент та проблеми визнання його джерелом права в Україні / Т. О. Подковенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 7–10.
15. Федорів О. Судовий прецедент у праві України: доцільність запровадження та варіативність наслідків / О. Федорів // Юридичний журнал. – 2012. – № 6 (120). – С. 57–60.
16. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (Теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Малишев Борис Володимирович. – Київ, 2002. – 19 с.
17. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н. М. Пархоменко. – Київ : Юридична думка, 2008. – 335 с.
18. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права»: ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд / Н. Оніщенко // Право України. – 2016. – № 10. – С. 56–63.

Новицький В. В. Судовий прецедент як джерело права в контексті захисту прав і свобод людини

У статті проаналізовано проблематику судового прецеденту в контексті сучасних реалій України. Автор досліджує проблемні питання порушеної теми через призму захисту та охорони законних прав людини. Особлива увага приділяється питанням розмежування ролі судового прецеденту та судової практики з огляду на регулювання публічно-правових і приватноправових відносин. Крім того, автор, дослідивши законодавство нашої держави та доктрину права, звертає увагу на недоцільність продовжувати процеси із визнання судового прецеденту джерелом права в межах публічно-правового регулювання суспільних відносин. Приділялася увага аналізу таких понять, як «судовий прецедент» і «судова практика». Розглянуто проблемні аспекти віднесення до судових прецедентів рішень найвищих судових інстанцій країни та узагальнення судової практики.

Ключові слова: права людини, судовий прецедент, судова практика, джерела права, рішення суду.

Новицкий В. В. Судебный прецедент как источник права в контексте защиты прав и свобод человека

В статье проанализировано проблематику судебного прецедента в контексте современных реалий Украины. Автор исследует проблемные вопросы поднятой темы через призму защиты и охраны законных прав человека. Особое внимание уделяется вопросам разграничения роли судебного прецедента и судебной практики с учетом регулирования публично-правовых и частноправовых отношений. Кроме того, автор, исследовав законодательство нашего государства и доктрину права, обращает внимание на нецелесообразность продолжать процессы по признанию судебного прецедента источником права в рамках публично-правового регулирования общественных отношений. Уделялось внимание анализу таких понятий, как «судебный прецедент» и «судебная практика». Рассмотрены проблемные аспекты отнесения к судебным прецедентам, решений высших судебных инстанций страны и обобщения судебной практики.

Ключевые слова: права человека, судебный прецедент, судебная практика, источники права, решение суда.

Novitskyi V. Judicial precedent as a source of law in the context of protection of rights and freedoms

The article analyzed the problems of judicial precedent in the context of modern realities of Ukraine. The author explores the problem issues of raised topics in the light of legal defense and protection of human rights. Special attention was paid to the delineation of the role of judicial precedent and judicial practice in view of the adjustment of public and private legal relations. The author by examining the laws of our country and the doctrine of law, notes pointlessness to continue the process of recognition of judicial precedent as a source of law under public law regulation of social relations. Attention was paid to the analysis of such concepts as «judicial precedent» and «judicial practice». The article considered problematic aspects referring to precedents and decisions of the highest courts of the country and generalization of judicial practice.

Key words: human rights, judicial precedent, litigation, sources of law, the court decision.

УДК 340.1

*Ігор Сергійович Окунєв,
науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ІНСТИТУТ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОВИХ АКТИВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Інститут недійсності правових актів слід віднести до фундаментальних інститутів сучасної системи права, оскільки він стосується усіх без винятку сфер суспільних відносин. Навряд чи можливо уявити собі будь-яку правову державу без функціонування цього інституту. Як слушно наголошується у юридичній літературі, недійсність правових актів є необхідною складовою суспільних відносин та найціннішим елементом політико-правової дійсності. Недійсність як інструмент впливу на певну правову конструкцію набуває універсального значення [1, с. 51; 2, с. 37].

Необхідність визнання недійсним певного правового акта (нормативного акта, наказу, договору тощо) може виникати для захисту суб'єктів права як приватного, так і публічного. Відповідно, інститут недійсності правових актів відіграє важливу роль у захисті прав та інтересів учасників правовідносин, забезпеченні законності у різних сферах життя. Сукупність правових норм про недійсність правових актів слугує певним захисним механізмом для всієї системи права.

Інститут недійсності правових актів бере свої витоки в період становлення держави і права. Так, сучасний інститут недійсності правочинів як різновидів правових актів, безсумнівно, бере свій початок в римському праві. В основі традиційної теорії нікчемних й оспорюваних правочинів лежить римське право, про що безпосередньо свідчать джерела римського права [3, с. 31; 4, с. 184–193]. Тим самим було закладено фундамент інституту недійсності правових актів.

Незважаючи на глибоке коріння, необхідно зазначити про відносну молодість загальнотеоретичної концепції інституту недійсності правових актів та її особливу актуальність для науки та практики.

У сучасній теорії права недійсності правових актів як інституту права не приділено належної уваги. Переважно інститут недійсності правових актів досліджується у межах конкретної галузі права. Це можна пояснити передусім тим, що галузеві інститути недійсності правових актів істотно відрізняються